

САЩ - КРИЗА И НЕОБХОДИМОСТ ОТ РЕФОРМИРАНЕ НА ИКОНОМИКАТА

Икономиката на съвременния глобализиращ се свят е обхваната от дълбока криза, започнала в САЩ. Предвид тяхното водещо място в света, причините за продължаващата криза в икономическата и финансовата им система, както и мерките за оздравяване предизвикват разбираем интерес. Това от една страна, а от друга, битуващото сред значителна част от хората, особено в държави с ниски доходи, че в САЩ съществуват неограничените възможности и икономиката им е устойчива и недосегаема за всякакви сътресения.

Верен, обективен, дълбоко аналитичен и съпроводен с количествени измерения и примери е фундаменталният по своето съдържание труд на един от титаните на икономическата мисъл, носителя на Нобелова награда американския проф. Джоузеф Стиглиц.¹ Без внимателното запознаване с тази книга ще бъде почти невъзможно както за специалистите-изследователи, така и за всички, които се интересуват от икономиката на САЩ, да узнаят истината за тази страна с водеща позиция по БВП в света. Книгата на проф. Стиглиц руши някои митове за САЩ и дава достатъчно убедителен огледален образ, истинската картина за състоянието, същността и перспективите на американската икономика, банкова система и общество. Анализирани причини за кризата, както и формулираните подходи и механизми за нейното преодоляване и превенция срещу повторението ѝ в бъдеще, по същество имат принципно значение и за другите държави, вкл. и за България, но с отчитане на някои национални специфики, породени от различията в мащабите и други особености.

Прави силно впечатление, че според автора съществуващата в САЩ икономическа система, установеният ред във финансовата система и подхода на банките пораждаат, детерминират дефицит на морал в американското общество. С други думи, авторът високо цени моралните измерения на финансовата и икономическата система.

Още при първото докосване до книгата бях завладян от всяко изречение, от дълбочината, прецизността в изказа, от стремежа на автора със силата на конкретни факти и числа да търси и намери механизми за така липсващото на хората чувство за справедливост, за справедливо разпределение на националното богатство.

Трудът е с безупречна логична структура и отлично подредено съдържание от общо десет глави, като към всяка глава има значителен брой отделно формулирани въпроси (подзаглавия), които може да се приемат като параграфи с тази разлика, че не са номерирани. Ето и наименованието на

¹ *Джоузеф Стиглиц*. Свободно падане (Америка, свободните пазари, кризата и виновните за нея). С.: ИК "Инфо ДАР" ЕООД, 2011, 518 с.

отделните глави: “Ключът към кризата”; “Свободното падане и последиците от него”; “Неправилен отговор”; “Измамата с ипотеките”; “Големият американски обир”; “Триумфът на алчността над разума”; “Новият капиталистически ред” “От всеобщо възстановяване към световен просперитет”.

Деветата, предпоследна глава е озаглавена “Да реформираме икономиката”. В нея са разработени последователно следните подвъпроси: *Войната на идеите; Подходът на общото пазарно равновесие; Отговорът; Провалът на неокласическия модел; Ното есопотісис; Последици; Макроикономическите битки; Битката за монетарната политика; Битката за финансите; Ефективни пазари и пазари на информация; Хипотезата за ефективните пазари и провалената монетарна политика; Битката за иновационната икономика.*

За улеснение на читателя съзнателно подредихме по този начин отделните въпроси, разработени в девета глава, както и наименованията на всичките десет глави, защото е почти невъзможно да се преразкаже следващата дълбоко аналитична, характерна за автора логика.

На с. 12 проф. Стийлиц пише: “Тази книга твърди, че проблемите са много по-дълбоко вкоренени. През последните 25 години този предполагаем саморегулиращ се механизъм, нашата финансова система, многократно беше спасявана от правителството. В действителност икономическата ни система не функционираше особено добре за много американци и преди кризата”. И по-нататък той прави фундаменталният извод за мястото и ролята на държавата, за взаимната връзка между нея и пазара. Мисля, че този извод има особено значение за нашата страна, поради това, че някои български политици абсолютизират пазара и недооценяват ролята на държавата, както и нуждата от баланс между пазара и държавата.

Проф. Стийлиц изтъква, че в условията на ограничени ресурси “ролята на държавата е да направи икономиката по-ефективна и да подпомага бедните, които не са в състояние сами да се грижат за себе си”. Преразпределението на богатата не се движи в правилната посока, особено във време на финансови ограничения: “Парите трябваше да отиват при бедните американци ... вместо да се насочват към вече богатите и без това корпорации ... Америка не е преживявала толкова тежка криза през последните 75 години” (с. 105).

Според автора финансовият сектор е в сърцето на бурята. Финансовите инструменти, които банките и другите кредитни институции са използвали, за да експлоатират бедните, са довели до собственото им падение. Успехът на финансовия сектор се измерва с благосъстоянието, което той осигурява на обикновените граждани.

Според някои информации, достигащи направо от САЩ, богатството в тази страна е съсредоточено в 1% от населението, а 99% са лишени от него, 46 млн. човека са под прага на бедността! Това се потвърждава от организираните протести, намерили израз в движението “Окупирай Уолстрийт!”. Протестите са срещу капитала и алчността за печалба, които потвърждават обобщенията и изводите, до които стига проф. Стийлиц. Характеризирайки недостатъците на

функциониращата в САЩ финансова система, той изтъква: "... Твърде много банкери забравиха, че трябва да бъдат отговорни граждани. Не би трябвало да мамят и експлоатират най-бедните и уязвимите. Американците вярваме, че тези стълбове на обществото имат морал и съвест. В пристъпа на алчност, завладяла нацията ни, паднаха почти всички задръжки – включително и тези да не се експлоатират най-слабите в обществото ни". Това мнение на автора потвърждава неговата обективност в оценките и силно изразената му социална чувствителност, което доминира в цялата книга.

В глава седма, озаглавена "Новият капиталистически ред", се подчертава, че през есента на 2008 г. световната икономика или поне сложното устроените ѝ финансови пазари са били на ръба на пълна катастрофа. Беше в състояние на свободно падане, както се изразява автора (заглавието на книгата е също "Свободно падане" – б.а., И.Г.). Изтъква се, че всякакви идеи за напредъка на Америка (разбирай САЩ – б.а., И.Г.) трябва да бъдат разгледани като част от глобалния контекст. "В сегашната криза – пише проф. Стиглиц - се наложи правителството на Съединените щати да поеме невиджани досега роли в икономиката. Мнозина от тези, които традиционно бяха най-големите критици на държавната намеса и най-вече на огромните държавни заеми, сега си замълчаха... Във всяка игра има правила и съдии, икономиката не прави изключение. Една от основните роли на държавата е да напише правилата и да осигури арбитражите. Правилата са законите, които управляват пазарната икономка. Арбитражите включват регулаторните органи и съдиите, които помагат за прилагането и гласуването на законите. *Старите правила, все едно дали вършеха работа в миналото, не са подходящи за XXI век! Обществото трябва да вярва, че правилата са честни, а съдиите справедливи*" (с. 285-286 и 296, к.м., И.Г.). И по-нататък онова, което пише на с. 298, също трябва да бъде цитирано: "Предизвикателството днес е създаването на Новия капитализъм. Видяхме провалите на стария. За да създадем този нов капитализъм обаче, се нуждаем от доверие между Уолстрийт и останалата част на обществото. Финансовите пазари ни изневериха, но не може без тях. Правителството ни предаде, но не може без него ... Ако се налага да възстановим трайното си благоденствие, ние се нуждаем от нови обществени договори, основани на доверието между всички елементи на обществото ни, между гражданите и правителството, между днешното поколение и бъдещето."

Продължавайки анализите и обобщенията си в книгата проф. Стиглиц обръща сериозно внимание върху тревожния факт, че някои бивши социалистически страни са избрали изкривена форма на пазарна икономика и прекалена пазарна намеса, което е неприемливо и води до провал! И предупреждава, че "... ако новите режими не открият правилния баланс и прибягнат до *прекомерна намеса на пазара, бедните отново ще страдат. Подобна стратегия няма да доведе до растеж, а без растеж не може да има намаление на бедността*"- к.м., И.Г. (с. 316-317).

Направеното от автора предупреждение до голяма степен се отнася и за реалностите в нашата страна по време на прехода. Ето още едно основание за необходимостта тази книга да бъде прочетена и осмислена не само от учените-икономисти, а и от политиците в съвременна България!

Приковава вниманието и мотивира към задълбочен размисъл и преосмисляне на някои битувачи представи за състоянието на икономиката и обществото в САЩ последната десета глава, която озаглавена "Към едно ново общество". В нея са разработени 11 подвъпроса (теми): Как икономиката формира обществото и личността; Неправилно разпределение на най-оскъдните ни ресурси; Човешкият талант; *Криза на морала* (курсивът е на проф. Стиглиц); Поемане на отговорността; Измерваш това, което цениш, и обратно; Сигурност и права; Свободно време и устойчивост; *Общността и доверието* (курсивът е на проф. Стиглиц); Дом, разделен на части; Политика, икономика и общество – корупция по американски; *Заклучителни коментари* (курсивът е на проф. Стиглиц).

Самото изписване на подвъпросите (отделни теми) в последната глава говори само за себе си – то дава представа за разработените въпроси, както и за проявената логика и новаторския, нетрадиционен подход на автора. Веднага след заглавието на тази глава четем: "Казват, че когато човек се размина на косъм от смъртта, онова, което е преживял, го кара да преоцени приоритетите и ценностите в живота си. Съвсем наскоро световната икономика се размина на косъм от смъртта. Кризата разкри не само дефектите на доминиращия икономически модел, но и дефектите на собственото ни общество. Твърде много хора се бяха възползвали от останалите. Нарушено бе усещането за доверие. *Почти всеки ден научаваме за негативни прояви на представителите на финансовия сектор – схема на Понци, търговия с вътрешна информация, измамни кредитни карти, за да оскубе до шушка злополучният им потребител*" - к.м., И.Г. (с. 377).

Една от поуките от сегашната криза според автора е, че са нужни съвместни действия, в които правителството има своя роля. Но не бива да се забравят и другите поуки: "Позволихме на пазарите безразсъдно да формират икономиката ни, а по този начин те ни помогнаха да формираме и себе си, и нашето общество" (с. 378).

Непремерената гонитба на печалба и преследването на личния интерес са довели до възникването на морален дефицит в обществото. Изводът е, че "след като печеленето на пари се превърна в единствената житейска цел, всички ограничения за приемливо поведение отпаднаха" (с. 382). За съжаление това явление се наблюдава и в нашата страна, което потвърждава направения извод.

Анализирайки продължаващата финансова и икономическа криза в САЩ и в американското общество, проф. Стиглиц прави поредния тревожен извод, който може да се приеме и като послание-предупреждение: "Ако хората в развиващите се страни започнат да се опитват да подражават на

американския стил на живот, планетата е обречена... На Америка (разбирай САЩ – б.а., И.Г.) ще ѝ се наложи да се промени, и то в най-скоро време” (с. 394). Той призовава да се направят незабавни промени и да се създаде нова финансова система, която “да функционира по нов начин, отговарящ на човешките нужди”, да бъде създадена нова икономическа система, разкриваща работни места, смислена работа за всички, при което пропастта между имотни и безимотни се стеснява, вместо да се разширява. На последните редове на своя фундаментален труд авторът пише: “И преди всичко да създадем ново общество, в което всеки човек може да постигне стремежите си и да осъществи потенциала си, в което сме създали граждани, които живеят съобразно споделени ценности, в което сме създали общественост, отнасяща се с уважение към планетата, от която тя със сигурност ще се нуждае в далечна перспектива. Това са възможностите. Сега истинската опасност се състои в това да ги пропилеем!” Каква картина, каква великолепна представа за едно общество на социалната справедливост, на човешчината!

Много може и трябва да се напише за книгата на проф. Стиглиц от гледна точка на нейните уникални качества, но трябва да отразя още едно необикновено достойнство на този труд. То се изразява в количествени измерения – белег за качеството, за нещо уникално, различно. Това е големият научен апарат, ползван от автора, и направените бележки, в които, освен че се сочат ползваните източници и техните автори, се дават пояснения към основния текст, които по обем надхвърлят цяла страница.

Тази книга - уникален научен труд на американския професор Джоузеф Стиглиц, преобръща представите ни за САЩ. И всеки, който професионално или поради друга лична мотивация се интересува и иска да узнае истината за страната с водещата икономика в света, не би могъл да направи това, без да намери и внимателно да прочете книгата. Тя може да се определи и като своеобразен източник за разкриване на причините и факторите, породили финансовата и икономическата криза в САЩ, които по същество се отнасят и за всяка национална икономика, а също и на средствата и механизмите, чрез които кризата да бъде преодоляна и да се създадат условия за едно икономически устойчиво и социално справедливо общество.

Книгата на проф. Стиглиц е едно своеобразно, отговорно и искрено послание към американския народ и към цялото човечество. Със своите качествени характеристики и с проблемите, които разработва, съпоставени със социално-икономическите и другите трудности, които преживява България, тази книга е необходима не само на специалистите, а и на нашите политици и държавници. Запознавайки се с нея, те ще модернизират мисленето, делата и поведението си.

Доц. д-р Иван Гаврилов